

مسئولیت بین‌المللی
ناشی از اعمال منع نشده
در حقوق بین‌الملل

جایز کرافورد، آلن بله، سیمون اولسون

ترجمه:

دانشجوی حدادی

عضو هیات علمی، پردیس فارابی دانشگاه تهران

سیامک کریمی

دانشجوی دوره دکتری حقوق بین‌الملل و مدرس دانشگاه

مجمع علمی و فرهنگی مجد

عنوان و نام پدیدآور : مسئولیت بین‌المللی ناشی از اعمال منع شده در حقوق بین‌الملل / مؤلف [صحیح: ویراستار] جیمز کرافورد، آلن بلت، سیمون السون؛ ترجمه مهدی حدادی، سیامک کریمی.

مشخصات نشر : تهران: مجد، ۱۳۹۵.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۷۴۶-۰

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

موضوع : مسئولیت دولت (حقوق بین‌الملل)

شناسه افزوده : کرافورد، جیمز، ۱۹۴۸ - م.

شناسه افزوده : پله، آلن، ویراستار

شناسه افزوده : السون، سیمون

شناسه افزوده : حدادی، مهدی، مترجم

شناسه افزوده : کریمی، سیامک، مترجم

ردیف کنگره : ۱۳۹۵ م ۴۰۸ KZ

ده بندی : ۳۴۱/۲۶

سازمان : ۴۵۰۴۱۲۶

هرگونه تکرار کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است. مؤلف و ناشر را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

مسئولیت بین‌المللی ناشی از اعمال منع نشده در حقوق بین‌الملل

جیمز کرافورد آلن بلت، سیمون اولسون

ترجمه: دکتر مهدی حدادی / سیامک کریمی

انتشارات مجد

چاپ اول : ۱۳۹۶ ت. اد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصراً «مجد» است.

دفتر مرکزی مجد:

تهران، میدان انقلاب تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارم، پلاک ۵۷ طبقه پنجم

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۱۲۰۷۸ - ۳۳۸۶ - ۶۶۴۹۰۹۹۸

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۷۴۶-۰

ISBN: 978-600-193-746-0

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تمریزات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۸

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منیری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۹ تلفن: ۶۶۴۸۱۸۷۴

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام‌خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۰۲۱۶۶۴۹۰۹۹۸

فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید مبرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می‌شود.

فهرست مطالب

• مقدمه مترجمان	۷
• مفهوم مسئولیت در غیاب فعل متخلفانه بین المللی	۱۵
• مسئولیت بابت آثار زیان بار اعمال منع نشده در حقوق بین الملل	۳۵
• همدات به پیشگیری و اصل احتیاطی	۵۵
• اصل «آلوده کننده جبران می کند»	۷۹
• جبران خسارت در حالت وقوع شرایط رافع وصف متخلفانه	۹۵
• تخصیص مسئولیت نتایج زیان بار اعمال منع نشده در حقوق بین الملل	۱۰۹
• مسئولیت بین المللی، حاکم بر حقوق فضا	۱۱۹
• مسئولیت بین المللی، > وق، دریایی	۱۴۱
• مسئولیت بین المللی ناشی از خسارت هسته ای	۱۵۵
• ضمیمه	۱۸۱
پیش نویس مواد راجع به پیشگیری از زیان فرامرزی ناشی از فعالیت خطرناک	۱۸۱
پیش نویس اصول مربوط به تخصیص ضرر در وارد زیان فرامرزی ناشی از فعالیت های خطرناک، ۲۰۰۶	۱۸۹

مقدمه مترجمان

این یک اصل تثبیت شده‌ی حقوق بین‌الملل است که دولت‌ها جز در مواردی که منع شده‌اند، مجاز هستند به گونه‌ای که خود می‌خواهند رفتار کنند. بر اساس این سنت، جا مانده از ترکیب پوزیتیویسم حقوقی و قرائت آلمانی از دکترین اصالت داده در حقوق بین‌الملل، که امروز به قاعده‌ی لوتوسی حقوق بین‌الملل شهرت دارد، نصفاً ثابت نباید بابت اعمالی که هیچ‌گونه ممنوعیت عرفی یا معاهده‌ای درباره‌ی آن‌ها ندارد، مسئولیت بین‌المللی داشته باشد. وقتی کمیسیون حقوق بین‌الملل در کار تدوین مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها را آغاز کرد و به پایان بُرد، متکی به رویه‌ی قضائی شفاف و رویه دولتی مستحکم، اعلام کرد که فعل متخلفانه بین‌المللی یک دولت، شرط لازم برای تحقق مسئولیت بین‌المللی آن دولت است.

مسئولیت بین‌المللی واجد آثار و پیامدها و برای حقی حاصل حقوق و تکالیفی برای دولت زیان‌دیده و دولت مرتکب فعل متخلفانه بین‌المللی است. دولت متخلف بین‌المللی در درجه نخست، موظف است پیانحه فعل متخلفانه ادامه دارد آن را متوقف کرده و در صورت اقتضاء شرایط، ازمینان‌ها و تضمین‌های مناسب مبنی بر عدم تکرار فعل متخلفانه ارائه کند. سر، این دولت مکلف است به نحو مقتضی و در قالب اعاده وضع به حال سابق یا پرداخت غرامت یا جلب رضایت از دولت زیان‌دیده جبران خسارت به عمل آورد. دولت زیان‌دیده نیز به نوبه‌ی خود می‌تواند به مسئولیت دولت مرتکب فعل متخلفانه بین‌المللی استناد کرده و از این دولت جبران خسارت بخواهد. بنابراین، ارتکاب «فعل متخلفانه بین‌المللی» لازمه‌ی آغاز چنین سازوکارهایی است.

آزادی عمل دولت‌ها فارغ از پیامدهای احتمالی، به ترتیب موجود در قاعده لوتوسی، که روزگاری حداقل در سطح تئوری نزد جورج یلینک، حقوقدان آلمانی-اتریشی و دیگر حقوقدانان متأثر از فردریش هگل، فیلسوف نامدار آلمانی چنان اوج گرفته بود که به جای اصل «وفای به عهد»^۱، اصل «وفای به عمل»^۲ را سنگ بنای حقوق بین‌الملل معرفی می‌کردند، نمی‌توانست با تضادات و اوضاع و احوال زیست مدرن بین‌المللی سازگار باشد. تحولات و توسعه چشمگیر علم و تکنولوژی نوید دنیایی را می‌داد که در آن به همان اندازه که این پیشرفت‌ها می‌توانست سودمند باشند، همچنین حامل خطرات زیان‌بار و ناساخته‌ای هستند. به این ترتیب، چالش جدیدی پیش روی حقوق بین‌الملل قرار گرفته بود: «چگونگی واکنش به اعمالی که هر چند غیرقانونی نیستند اما می‌توانند خسارت قابل توجهی به بار آورند. آلودگی ناشی از کارخانه تریل اسملتر در نواحی سرزی کانادا، آمریکا در سال‌های ۱۹۳۰ تا ۱۹۴۰، سقوط ماهواره کاسموس متعلق به اتحاد جماهیر شوروی سابق در سال ۱۹۷۸ در خاک کانادا که با سوخت سمی آلوده کرد و حادثه چرنوبیل در سال ۱۹۸۶، نمونه‌های برجسته‌ای از این وضعیت هستند. در همه این موارد، دولت مورد نظر بی آن که مرتکب فعل متخلفانه بین‌المللی شود، خسارات هنگفتی به دیگر دولت‌ها وارد کرده بود. اگر قرار بود به شیوه سنتی محدود در حقوق بین‌الملل رفتار شود، عملاً این گونه خسارات بدون جبران باقی می‌ماندند. اما گرایش جدید در این نظام حقوقی که عمدتاً بر مبنای «عذر جبران خسارت زیان‌دیده» قرار دارد، مشی متفاوتی می‌طلبد. این شیوه جدید در قالب «مسئولیت بین‌المللی بابت اعمال منع نشده در حقوق بین‌الملل»^۳ تبلور شده.

همزمان با توسعه‌ی مفهومی این موضوع نزد دکترین حقوقی، کمیسیون حقوق بین‌الملل نیز بررسی آن را از سال ۱۹۸۷ در دستور کار قرار داد و نهایتاً کار روی این موضوع را پس از فراز و فرودهای فراوان با انتشار پیش‌نویسی در

۱. Pacta sunt servanda.

۲. Acta sunt servanda.

سال ۲۰۰۶ خاتمه داد. به هر حال، از همان ابتدا - همان طور که این کتاب روشن کرده است - جدال مفهومی قابل توجهی درباره معنا و جایگاه «مسئولیت بین المللی ناشی از اعمال منع نشده» در حقوق بین الملل وجود داشت. به عبارت دیگر، در حالی که مشخص بود هدف از این سازوکار جدید جبران خسارت زیان دیدگان است، اما دقیقاً معلوم نبود که این سازوکار همچون قواعد مسئولیت بین المللی بابت افعال متخلفانه، در قالب قواعد ثانویه حقوق بین الملل قرار می گیرد یا در قالب قواعد اولیه؟

فراوان این سازوکار در چارچوب نظام قواعد ثانویه حقوق بین الملل با دشواری ها و تناقض های بسیاری همراه بود. در وهله نخست، در قالب اعمال منع نشده، هیچ فعال متخلفانه ای وجود ندارد که نوبت به اجرای قواعد ثانویه حقوق بین الملل برسد و در وهله بعدی، اگر این موضوع در چارچوب قواعد ثانویه حقوق بین الملل قرار می گرفت هیچ چاره ای نبود جز آن که با اعمال منع نشده ای واجد خسارت همان رفتاری صورت گیرد که با اعمال ممنوعه در حقوق بین الملل انجام می شود. بنابراین، این رفتارها به یک نتیجه گیری غیرمنطقی ختم می شد: از میان رفتن مرزهای تفاهت و تمایز میان اعمال منع نشده ای واجد خطر یا خسارت با اعمال کاملاً ممنوعه در حقوق بین الملل. مضاف بر این که توافقی عمومی بر این موضوع وجود داشت که برخلاف وضعیت مربوط به وقوع فعل متخلفانه بین المللی که مستلزم زدودن همه گونه آثار آن متخلفانه است، تعهد به جبران خسارت در مورد اعمال منع نشده از حدت شدتی مشابه برخوردار نیست و از آنجا که هدف جلوگیری از تحمیل خسارت زیان دیده است، در نتیجه، پرداخت غرامت کفایت می کند.

این دست مشکلات مفهومی، هیچ راه حل دیگری جز تبیین این موضوع ذیل قواعد اولیه حقوق بین الملل باقی نمی گذاشت. اتفاقاً به همین دلایل بود که اگرچه کمیسیون حقوق بین الملل در ابتدا به هنگام بررسی موضوع مسئولیت بین المللی دولت ها در زمان روبرتو آگو، دومین گزارشگر ویژه کمیسیون حقوق بین الملل درباره مسئولیت بین المللی دولت ها، اعمال منع نشده را در کنار اعمال

متخلفانه بین‌المللی دولت‌ها قرار داده بود، پس از مدتی آن را از این چارچوب کنار گذاشت و در مسیر دیگری قرار داد. به این ترتیب، این تعهد اولیه در حقوق بین‌الملل - البته با تردیدها و ابهام‌هایی که همچنان باقی است - شکل گرفت که یک دولت متعهد است در مواردی که برخی اعمال منع نشده‌اش تحت شرایطی معین به خسارت به دیگران منجر می‌شود، درصدد جبران باشد.

مقالات حاضر در این کتاب، همگی به این موضوع اختصاص دارند و هر یک زوایای متفاوتی از این مفهوم جدید در حقوق بین‌الملل را مورد بررسی قرار داده‌اند. این مقالات، از مجموع ۸۶ مقاله‌ای انتخاب و ترجمه شده‌اند که در سال ۲۰۱۰ در قالب کتاب قطور «حقوق مسئولیت بین‌المللی»^۱ زیر نظر سه حقوقدان بین‌المللی برجسته یعنی جیمز کرافورد، آلن پله و سیمون اولسون منتشر شد. اما پیش از هر گونه معرفی مختصر مجموعه مقالات موجود در کتاب حاضر، ارائه یک توضیح ضروری است.

در زبان انگلیسی در مواردی Liability و Responsibility به ترتیب برای مفاهیم «مسئولیت بین‌المللی بابت اعمال متخلفانه یا منع شده» و «مسئولیت بین‌المللی بابت اعمال منع نشده» کار می‌رود. در زبان فارسی اما تاکنون چنین تمایزی وجود نداشته است و برای هر دو مفهوم از واژه‌ی یکسان «مسئولیت» استفاده می‌شود. حقیقت آن است که بای ما دشوار بود با وجود ظرفیت‌های زبان فارسی از یک سو و به ویژه مشغله‌های جدل‌های مفهومی عمیق و گسترده بر سر تمایزهای موجود میان Liability و Responsibility در ادبیات حقوق بین‌الملل از سوی دیگر، در ترجمه این دو مفهوم به واژه «مسئولیت» قناعت کنیم. به همین دلیل کنکاش قبلی نویسنده از سوی مترجمان این کتاب برای یافتن معادل مناسبی برای عبارت Liability انجام شد. مجموعه‌ای ابتدایی از واژگانی که به نظر مناسب می‌آمدند انتخاب شدند و سپس از میان این مجموعه، چند واژه مورد انتخاب نهایی قرار گرفتند. با وجود

۱. مشخصات این کتاب چنین است:

Crawford, James; Alain Pellet & Olleson Simon (Ed), (2010), The Law of International Responsibility, Oxford: Oxford University Press.

این، هر یک از این واژگان انتخابی بنابه دلایلی که شرح آن‌ها احتمالاً برای خوانندگان خسته‌کننده خواهد بود، نمی‌توانست رضایت کامل را کسب کنند. به همین دلیل با مترجمان نام‌آشنای کتاب‌های حقوقی نیز مشورت شد اما نتیجه نهایی وجود همان تردیدها و نبود رضایت از انتخاب واژه‌ای مناسب در مقابل Liability بود. مترجمان با توجه به این که هیچ یک از واژگان نمی‌توانست قرابت معنایی کامل با عبارت Liability داشته باشند، هراس داشتند که انتخاب عبارت جدید بر سردرگمی‌های موجود بیافزاید. به همین دلیل با وجود معضل تک‌یکم ناشی از استفاده از یک واژه یعنی «مسئولیت» برای هر دو واژه Responsibility و Liability ترجیح داده شد که به روش تاکنون موجود بسنده نماییم. اما از آنجا که غلبه و کثرت در این کتاب با واژه Liability است در نتیجه هر جا که کلمه «مسئولیت» به کار برده شده است، منظور مسئولیت بابت اعمال منع شده است و معراجا که مراد مسئولیت بین‌المللی به معنای متعارف کلمه یا همان مسئولیت بابت اعمال متخلفانه بین‌المللی یا منع شده بوده در پرانتز معادل لاتین آن (Responsibility) به کار رفته است. در برخی موارد نادر نیز ناگزیر هر دو واژه بین‌راه به کار بردیم تا خواننده دقیقاً به هدف نویسنده آگاه شود.

این کتاب با ۹ مقاله تلاش کرده تا مبانی، مفهوم، آثار، اصول و ابعاد مختلف مسئولیت بین‌المللی ناشی از اعمال منع نشده در حقوق بین‌الملل را بررسی کند. تاکنون، مقالات اندکی در این حوزه به زبان فارسی منتشر شده‌اند، که هر یک

۱. برای نمونه بنگرید به:

- عبداللهی، محسن، (۱۳۹۰)، رویکردهای نظام مسئولیت بین‌المللی در جبران خسارت ناشی از اعمال منع نشده در حقوق بین‌الملل، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۵۶.
- فرخی، رحمت‌اله، (۱۳۹۲)، مسئولیت ناشی از اعمال متخلفانه و اعمال منع نشده دولت‌ها در قبال خسارت هسته‌ای، فصلنامه تعالی حقوق، شماره ۳.
- رئیس‌لیلا، (۱۳۸۹)، بررسی تحولات مسئولیت بین‌المللی ناشی از خسارات زیست محیطی با توجه به کنوانسیون بازل، مجله انسان و محیط زیست، شماره ۲۴.
- تقی‌زاده انصاری، مصطفی؛ فائقی‌راد، مونا، (۱۳۸۹)، مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در حفاظت از محیط زیست، راه و کالت، شماره ۴.

حوزه یا اصلی خاص از این موضوع را مورد مطالعه قرار داده است. اما کتاب پیش رو، واجد این ویژگی است که با بررسی همه جانبه مفهوم اعمال منع نشده در حقوق بین الملل و مسئولیت مبتنی بر آن درصدد است که درک روشن تر و کامل تری از این مفاهیم جدید در حقوق بین الملل به دست بدهد.

در مقاله نخست با عنوان «مفهوم مسئولیت در غیاب فعل متخلفانه بین المللی»، ضمن تشریح مبانی، هدف و قلمرو مسئولیت بین المللی در خصوص اعمال منع نشده، این موضوع را با زبانی رسا روشن کرده است که این نوع از مسئولیت چگونه به اجرا در می آید و عناصر سازنده آن چیست. مقاله دوم با عنوان «مسئولیت بابت آثار زیان بار اعمال منع نشده در حقوق بین الملل»، در کنار تشریح تاریخی به پدیداری این موضوع، به ویژه به جدل های مفهومی موجود در کمیسیون حقوق بین الملل به هنگام بررسی این نوع از مسئولیت پرداخته و هر یک از بن نهاده های این کمیسیون درباره این موضوع را توضیح داده است. مقالات سوم و چهارم با عناوین «تعهدات به پیشگیری و اصل احتیاطی» و «اصل "ره کنده" در بین الملل» دو اصل کاربردی در حوزه مسئولیت بین المللی بابت اعمال منع نشده در حقوق بین الملل را تشریح کرده است. به این ترتیب، مقاله سوم درصدد تبیین این موضوع بوده است که میان تعهدات به پیشگیری و اصل احتیاطی در بابت اعمال منع نشده در حقوق بین الملل چه ارتباطی وجود دارد و مقاله چهارم نیز یکی از اصول کاربردی در این حوزه، یعنی پرداخت خسارت را بیان کرده است. پس از توضیح مبانی و هدف این مفهوم، نوبت به چگونگی تخصیص آثار مسئولیت بین المللی می رسد. مقاله پنجم، «جبران خسارت در حالت وقوع شرایط رافع وصف متخلفانه» نام دارد. هرچند همان طور که عنوان این مقاله نشان از بررسی موضوع جبران خسارت در حوزه قواعد ثانویه حقوق بین الملل دارد، اما خود مقاله کاملاً یک موضوع چالش برانگیز حقوق بین الملل را که با این کتاب مرتبط است، مورد تدقیق قرار داده است. این مقاله پاسخ داده که چرا و چگونه به هنگام زوال وصف متخلفانه یک فعل، همچنان جبران خسارت

ضروری است. این موضوع از دو جهت با حوزه مسئولیت بین‌المللی بابت اعمال منع نشده مشابهت و ارتباط دارد؛ نخست آن که یکی از منطق‌های ارائه شده برای توجیه ضرورت جبران خسارت به هنگام وقوع معاذیر رافع وصف متخلفانه فعل، به قراردادن تکلیف جبران خسارت در چارچوب قواعد اولیه حقوق بین‌الملل باز می‌گردد و دوم آن که، هدف از چنین سازوکاری، همانند مسئولیت بین‌المللی ناشی از اعمال منع نشده، جلوگیری از تحمیل خسارت به زیان‌دیده است. مقاله ششم با عنوان «تخصیص مسئولیت نتایج زیان‌بار اعمال منع‌نشده در عهده بین‌الملل»، به صورت خاص به اصول حاکم بر پرداخت غرامت به هنگام ورود خسارت ناشی از اعمال منع نشده پرداخته است. این مقاله با مطالعه‌ای تاریخی، آن حقوق معاهده‌ای مربوطه به خوبی از عهده این مهم برآمده است. سادس، هفتم و نهم به ترتیب با عناوین «مسئولیت بین‌المللی حاکم بر حقوق فضا»، «مسئولیت بین‌المللی و حقوق دریایی» و «مسئولیت بین‌المللی ناشی از خسارت هسته‌ای»، اجرای مسئولیت در سه حوزه‌ی فعالیت‌های فضایی، دریایی و به ویژه هسته‌ای را بررسی کرده است.

ذکر این نکته در مقدمه نیز ضروری است که برخی توضیحات از سوی مترجمان برای روشن کردن برخی جملات و مفاهیم لازم بود. برای آن که وفاداری به متن رعایت شود، این توضیحات به پانویس هر صفحه منتقل و به رسم مألوف با عبارت «م» از سایر پانویس‌ها متمایز شده‌اند. اضافات مختصر به متن اصلی برای روان شدن ترجمه نیز با علامت «[]» مشخص شده‌اند.